

DVOŘÁK, Miloš – FIALA, Pavel. 1998. *Kladivadlo: listování archivem divadla s ukázkami textů Pavla Fialy*. Trutnov: PAF, 1998.
SCHOVÁNKOVÁ, Lída (ed.). 1992. *Dvacet let – Činoherní studio, scéna SD Ústí nad Labem*. Praha: Klub přátel Činoherního studia, 1992.
VOTRUBA, Jan. 1987. Co se děje v Ústí? *Scéna*: 12, 1987, č. 18, s. 3.

MgA. et Bc. Dagmar Haladová
Masarykova univerzita
Filozofická fakulta
Ústav slavistiky
383346@mail.muni.cz

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

URBANITA JAKO JEVIŠTĚ DRAMATU

Henri Lefebvre: *Urbánní revoluce*. Olomouc: Broken Books, 2022. 208 s.
ISBN 978-80-906307-4-1.

„Co přijde po industrializaci? Společnost volného času“ (22)? „Bude růst masivní spotřeba donekonečna“ (23)? Tyto a další provokativní otázky klade filosof, sociolog a geograf Henri Lefebvre (1901–1991), který bývá považován za jednoho z nejvýznamnějších teoretiků 20. století. Jeho kniha *Urbánní revoluce* zásadním způsobem změnila smýšlení o městě a urbanitě. Ve francouzském originále vyšla poprvé v roce 1970, v anglickém překladu roku 2003 a v roce 2022 se jako první autorovo dílo dočkala českého vydání. Knihu přeložila Olga Walló a předmluvu napsala sociální geografka Michaela Pixová.

V sedmdesátých letech se Evropa nacházela v období hospodářského růstu, spojeného s budováním moderního sociálního státu. Vzrůstající naléhavost sociálních problémů vedla k implementaci

společenských témat i do oblasti urbánní geografie a urbánní sociologie (Wagner 2001). Stejně tak se postupně utvářela pluralitní koncepce města, které začalo být chápáno jako spojení komunity a prostoru s důrazem na kulturní aspekt (Musil 2003: 151). Byl to právě Lefebvre, kdo podnítl proměnu chápání města nikoli už jako neměnného místa, ale jako dynamického prostoru (*place* vs. *space*) a začal se jím zabývat jako součástí širšího sociálního, ekonomického a institucionálního uspořádání kapitalistické společnosti.¹ Město pro něj bylo místem vzbuzujícím meta-filosofické

1 Prostor není možné chápat pouze v jeho fyzickém smyslu, nýbrž jako produkt procesu sociální konstrukce, který lze posuzovat pouze v kontextu konkrétní společnosti. Později tuto teorii dále rozvádí – viz Lefebvre 1974.

úvahy, scénou nových společenských konfliktů a znovuobjevené marxistické praxe.² Vydání knihy bylo ve své době reflexí politické a společenské změny a předestřelo kritické otázky urbanismu 20. století. Uprostřed veřejných debat o ideální podobě města a sílícího zájmu o urbánní prostor nelze její odkaz ignorovat.

Lefebvre zaměřuje pozornost právě na městský prostor a jeho využití a na různé formy participace. V moderním městě zkoumá žitou utopii v opozici k odizujícími sociálními situacím. Revoluce proti tomuto neuspokojivému stavu má být v jeho pojetí vedena zezdola (stejně jako v případě Pařížské komuny); ve vykresleném strukturálním kolapsu tehdejší společnosti pak urbánní revoluce symbolizuje postindustriální převrat. Lefebrovu teorii města charakterizuje generalizující přístup k tématu a tendence k popisu světové urbánní krize.

V první kapitole knihy autor zkoumá globalizovanou společnost a volá po novém řádu, který by prolomil společenské hranice a působil celosvětově. Konstatuje, že již není možné mluvit o městech jako takových, ale je třeba hovořit o městské společnosti, která porušila intimitu tradičního města. Lefebvre město historicky čte jako neutrální, adaptivní médium s vlastní starověkou genealogií, které je postupně produkováno církví, státem, a nakonec přizpůsobeno zájmům průmyslově-kapitalistické třídy. Urbánní revoluci popisuje jako signalizaci historického posunu od agrární k průmyslové společnosti, ale naznačuje rovněž posun od politického města (*polis*) k městu průmyslovému (21). Pozornost upírá ke každodennímu životu a poukazuje na ovládnutí veřejného prostoru soukromými zájmy. Píše dokonce o kolonizaci

urbánního prostoru: „Uniformizace životního prostředí, patrná na modernizaci starých ulic, vyhrazuje předmětům (zboží) účinky barev a forem, které je činí lákavými. A je karikaturou osvojení a nového přizpůsobování prostoru, když povoluje v ulicích průvody, maškary, bály a folklorní festivaly“ (38). Ulice je podle Lefebvra důležitým nositelem informační, symbolické a ludické funkce.

V druhé kapitole autor blíže zkoumá procesy industrializace. Na příkladu proměny vztahu město–venkov kriticky pohlíží na devastaci přírody způsobenou člověkem. V rámci této proměny vyznačuje tři pole urbanity, které definuje jako pole rurální (rolnické), industriální a urbánní. Ta jsou charakterizována specifickými společenskými jevy, způsobem uvažování či nakládání s jazykem, ale také nejruznějšími počitky a vjemy. Největší pozornost autor věnuje poli industriálnímu a urbánnímu, kde podle něj dochází k vzájemnému prolínání a působení všech složek každého pole, ale zároveň k největším neshodám a nerovnoměrnému vývoji (45). Antistrukturální mezistav takto rozvržené urbanity Lefebvre nazývá „slepým polem“ (47). Tento pojem chápe jako příznačnou zkušenost městské existence, v níž kulturně či politicky konstruovaný koncept místa zastírá reálnou zkušenost každodenního života.

Třetí kapitola se zaměřuje na komplexnost samotného urbánního fenoménu. Autor vybízí k uplatňování kvalitativních výzkumných metod, pomocí nichž by bylo možné zprostředkovat význam urbanity pro jednotlivce žijící v různých městech a obcích. Každé uspořádání města totiž dle Lefebvra vytváří několik konceptů, mezi které patří prostorová praxe, reprezentace prostoru a reprezentační prostor. Ty nabízejí perspektivu, která umožňuje pochopení prostorů tvořící město.³ V antropologicky založené úvaze se

2 Lefebvre patřil mezi hlavní inspirátory neomarxistických geografů a jeho práce podnítily ve Francii i v jiných zemích novou produkci teoretických publikací i empirických výzkumů (srov. např. Jean Lojkin, Edmond Préteceille či Enza Mingione).

3 Autor koncept později rozpracoval jako teorii prostorové triády (viz Lefebvre 1974).

zamýšlí nad otázkami bydlení, konkrétně nad tím, jak konstituovat formu pobývání tak, aby byla přístupná každé individuální skupině obyvatel.

Čtvrtá kapitola pak předkládá Lefebrovu analýzu fungování měst. Do rozboru zahrnuje rovinu globální (státní moc je vykonávána politicky), rovinu míšení (reprezentace města na úrovni ulice) a rovinu privátní (obydlí v soukromé sféře) (95). V poslední rovině přitom shledává největší nedocenění, jež spojuje se zneužíváním každodennosti.

Analýza města je dále rozpracována v páté kapitole, kde městské mýty a ideologie slouží jako výklad k některým utopickým základům měst. Za předchůdce urbánního mýtu autor považuje mýtus o Atlantidě v Platónově dialogu *Kritias*. Tento text překračuje nástinem utopie, vlastní urbánnímu myšlení, svůj historický kontext. Podobně jako obsahuje řeckou představu východního města, funguje i industriální evropský prostor jako ozvěna „asijského výrobního způsobu“ (122). Prizmatem klasické estetické koncepce dvojího principu bytí Lefebvre konceptualizuje město jako organismus rodící apollinského ducha, zatímco venkov náleží Dionýsovi. Město je metaforickým sídlem Logu, jež „na divadelní scéně vymítá temné násilnosti skrze řízenou mimesis“ (124).

Zamýšlením nad skutečností, jak se mytologie stávají realitou v prostoru města, autor přechází k šesté kapitole. Zjišťuje podstatu urbánního fenoménu a ptá se po jeho určujících znacích ve strukturách města, jež jsou podle něj dvojí: morfologické a sociologické (134). Důraz klade na jeden z podstatných aspektů urbánního fenoménu, totiž centralitu, kterou pojímá jako dialektický pohyb, který buduje a zároveň ničí. Centralitu promýšlí ve vzájemném vztahu s urbanitou, kdy urbanita tvoří její obsah, ale současně je její formou. Samotnou urbanitu pak tvoří „nakupení předmětů a výrobků ve skladech, haldy ovoce na tržištích, davy, lidé, kteří si šlapou

po nohou, hromady nesčetných, vedle sebe naskládaných věcí“ (134). Můžeme ji tedy vnímat jako průsečík setkávání různých prvků, namísto jejich shromažďování. Urbanitu autor představuje jako divoký, lhostejný, nezávislý element, podobající se ve své síle krutosti nespoutané přírody. Jako jeviště, které se ovšem skrze dynamiku sobě vlastní může vzápětí přeměnit v samo drama (142).

V sedmé kapitole autor upozorňuje, jak důležitá je obezřetná kritičnost vůči politickým vědám, jejichž diskurz může být značně ideologicky zatížen. Navrhuje zavést několik opatření: začlenit do politického života řešení otázek týkajících se městské problematiky či vypracovat takový program, jehož prvním článkem bude obecně rozšířená samospráva. Především však apeluje na nezadatelnost „práva na město“.⁴ Jde o to nejen ve městě žít, ale také mít možnost se individuálně i kolektivně realizovat a mít přístup k infrastruktuře pro ten účel nezbytné. Lefebvre popisuje, jak se ze sociálního prostoru stala obchodní komodita. Když se kapitalismus zdál být u konce, našel novou inspiraci v dobývání prostoru (172).

Město je podle autora natolik efemérním jevem, že není možné vytvořit o něm strukturovaný myšlenkový systém. V osmé kapitole tak dospívá k popisu městské iluze, respektive ukazují dopady různých iluzí, jako například iluze urbanistické, třídní, iluze filozofické či státní. Za nejvíce riskantní považuje urbanistickou iluzi a varuje, aby se z ní nestal systém – ospravedlněný (liberálním) humanismem a ospravedlňující (technokratickou) utopii (176). Autor ukazuje, že mechanismus urbanismu se ocitá v sevření soukromých a veřejných zájmů. Urbanismus je

4 Lefebvre přišel s heslem „právo na město“, do něž zahrnul zapojení obyvatel do rozhodovacích procesů, právo na místa setkávání a vyjmutí něčeho tak základního, jako je místo k životu, z moci kapitálu či státní kontroly. Ve zkratce se tedy jedná o právo nebyt vyloučen z centrality.

„byrokratická společnost řízené výroby“ (181) a je třeba jej odlišovat od urbánní praxe. Jedině radikální kritika urbanistické iluze otevírá cestu k urbánní praxi. Ta se týká všech skupin a tříd obývajících město a představuje hybnou sílu utvářející sociální prostor jako celek. Urbánní praxe rozšiřuje prostorovou praxi města, proměňuje jeho zažité fungování a dává vzniknout nové formě urbanity.

V deváté kapitole autor znovu upozorňuje, jak podstatný vliv měla industrializace na podobu měst. Mimo jiné proto, že aktéři rozhodovacích procesů (například samospráva, developeri či stát) prosazují vlastní představu (utopického) města. Lefebvre také volá po oddělení pojmu města jako materiálního prostředí složeného z architektonických objektů od urbanismu jako způsobu života. Proto je nutné „odhalit urbanismus jako masku a jako nástroj současně: masku státu a politického jednání, nástroj zájmů skrytých ve strategii a socio-logice“ (197).

Lefebvre své hypotézy nepodkládá empirickými daty. Urbánní teorii

i praxi vnímá jako *poiesis*, tedy fenomény transformující, konstruující i demonstrující své prvky, kódy a zprávy (191). Ač by se mohlo zdát, že tíhne k jedné názorové straně, jeho pohled není černobílý. Pracuje s liberálním chápáním modernity a z ní vyplývající urbanizace. Vrátime-li se k otázkám uvozujičím tuto recenzi, zjišťujeme, že třebaže k nim autor jednoznačné odpovědi neposkytl, *Urbánní revoluce* a celé životní dílo tohoto francouzského „buřiče“ je stále naléhavou výzvou k jejich hledání. Již desítky let jsou ve společnosti zřetelné debaty o způsobech pojmání urbanity a využití práva na město. Akademici, veřejní aktéři, městská hnutí, sdružení obyvatel, ale také mezinárodní instituce v současnosti pracují s konceptem města rozličnými způsoby. Boj o město se často stává marketingovou značkou pro politické strategie a veřejná rozhodování z hlediska městského plánování. Radikalita, význam a pojetí města Henriho Lefebvra nás upomíná, abychom prověřovali nejen relevanci, ale i limity současných formulací otázek týkajících se urbanismu.

Bibliografie

- MUSIL, Jiří. 2003. Proměny urbánní sociologie ve Spojených státech a Evropě 1950–2000. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 39, 2003, č. 2, s. 137–167. [citováno dne 27. 1. 2024]. Dostupné online na: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2003/02/02.pdf>.
LEFEBVRE, Henri. 1974. *La production de l'espace*. Paris: Editions Anthropos, 1974.
WAGNER, Peter. 2001. *A History and Theory of the Social Sciences*. London: Sage, 2001.

Mgr. Terezie Řánková
Masarykova univerzita v Brně
Filozofická fakulta
Ústav evropské etnologie
terezie.rankova@mail.muni.cz
 <https://orcid.org/0000-0002-5980-4439>

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.